

Moník, Martin

**[Zvelebil, Marek; Jordan, Petr. Hunter fisher gatherer ritual landscapes:
Questions of time, space and representation]**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická.
2005-2006, vol. 54-55, iss. M10-11, pp. 223-224

ISBN 978-80-210-4282-7

ISSN 1211-6327

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/113759>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Marek Zvebil & Petr Jordan, Hunter fisher gatherer ritual landscapes: Questions of time, space and representation. In: J. Goldhahn (ed), *Rock Art as social representation*. BAR International Series 794, Oxford, 101–127.

V této práci se autoři snaží vysvětlit skalní rytiny v jižní Skandinávii a mesolitické pohřebiště na Oněžském jezeře pomocí etnologických analogií, jmenovitě lidu Khanty západní Sibíře. Jejich analogie se dělí do čtyř kategorií: obecné, přímé historické, metaforické a vztahovací. V rovině obecné se předpokládá, že všichni lovci-sběrači praktikují ekonomii „sdílení“ (sharing) a chápou okolí jako „dávající prostředí“ (giving environment). Zároveň se předpokládá, že materiální kultura má i svou ideologickou funkci (metaforická analogie) a že ji lze srovnávat pomocí etnologie s tou současnou (vztahovací analogie). V rámci historické analogie, jež předpokládá historickou kontinuitu a tudíž podobnost mezi dřívějšími a dnešními společnostmi žijícími na stejném území, je využit kmen Khanty pro rekonstrukci kosmologie a ideologie severoevropských prehistorických skupin.

V tomto posledním případě je nutno brát v potaz úlohu krajiny, která dle autorů není pasivním příjemcem lidské činnosti, ale působí aktivně na lidské chování a to vždy v prostoru a čase. Právě čas měl u pravěkých populací několik podob. Pro každého jednotlivce existoval čas běžný (habitual), ve kterém běžně žil, a rituální (ritual), kterým se často snažil zamaskovat ten první. Při své snaze přežít lovci a sběrači severní Evropy nevyužívali jen svou mobilitu a společenské skladování potravy (social storage), ale též ideologii a rituály. Tak se stalo, že praktické věci jako materiální kultura či kulturní krajina nabyly více či méně rituální rozměr a běžný čas splynul s rituálním. Dle obou autorů se změny v běžném čase, ať už způsobené aktivitou jednotlivců (agency), společnosti (habitus) či přírodním prostředím, které se měnily v braudeliánském čase „longue durée“, neodrážely v ideologii nebo způsobu obživy.

To se potvrzuje i v životě lidu Khanty, kde dodnes nedošlo k přijetí zemědělství, jen od 16. století se začalo v omezené míře s pastevectvím. Jeho sezónní mobilita přetrvávala až do éry komunismu, kdy byl nucen lovit pouze v jednom konkrétním lovišti.

Khanty rozdělují svět na tři úrovně: horní svět nebe, střední pozemský a spodní podsvětí. Horní představuje bílou barvu, jih, teplo a dobro, zatímco ten spodní barvu černou, sever, zimu, nemoci a smrt. Proto se náboženská místa nacházejí proti proudu a pohřebiště po proudu od sídlišť. V komunikaci s okolním a nadpřirozeným světem panuje zákon vzájemnosti (reciprocity), za každou obdrženou či chtěnou věc je třeba něco obětovat. Ve světě Khanty, stvořeném jejich božskými předky, má každý člověk a zvíře tři části: fyzické já, tělesnou duši a volnou duši. Medvěd, los a vodní ptactvo zastávají roli ochránců ostatních zvířat a jsou schopni komunikovat s ostatními světy. Zrovna tak některá místa v krajině mají větší rituální význam než jiná. Jsou vyhrazená místa v lese, kam se přinášejí podobizny místních božstev a pak se chodí navštěvovat. Existují také posvátné ostrovy, kam se nosí sošky zemřelých, dále obětní místa a uctívané hory a stromy. Kolem těchto míst a okolo pohřebiště je omezena či zakázána praktická činnost, aby se nenarušila rovnováha s jinými světy. Slouží tak, kromě „nepraktických“ funkcí, i jako „mikrorezervace“, kde se neloví ani zvěř, ani ryby.

V norském Nämforsenu, který mezi lety 3500 až 1100 BC pravděpodobně sloužil jako letní loviště a shromaždiště (aggregation site), se nacházejí také minimálně dvě rituální lokality: pohřebiště a místo se skalními rytinami, zobrazujícími lodě, losy, lidi, ryby, ptáky, otisky nohou/bot a nástroje. Místo s rytinami je situováno v oblasti prudkých peřejí, což poukazuje na celkem obvyklý vztah mezi řekou a nadpřirozenými světy v L&S ideologii; kus od břehu se navíc nacházejí tři nejspíše „šamanské“ ostrůvky. Kosmologický význam mají nejspíše i losi, zejména samice, zobrazené snad kvůli návratu ulovených kusů (zejména těch lovených pro kožešiny na výměnu s neolitiky), a lodě, často bez pádel, které snad symbolizují smrt či cestu mrtvých.

Zajímavé je, že rytiny postrádají jakékoliv hierarchické členění motivů, což mohlo znamenat touhu po návratu k původní egalitářské společnosti v době, kdy se již začínala objevovat soupeřivost a sociální diferenciacie. „Rituální čas byl použit k zamaskování společenské skutečnosti“ (str. 115), která narušovala existující „způsob výroby“. Byly k tomu použity nové symboly, fungující nicméně v tradičním lovecko-sběračském kontextu, stejně jako se to událo u lidu Khanty s křesťanskými symboly.

Další zajímavou lokalitou je největší evropské mesolitické pohřebiště Oleneostrovskij mogilnik, ležící na Oněžském jezeře, a pocházející z doby kolem 5500 BC. V materiální výbavě hrobů, kdy ty šachtové snad patří šamanům, vynikají zoomorfni figurky (převažuje medvěd, los a vodní ptactvo), sekery, palice a násady (terminals) podoby sobí hlavy, používané snad k ozdobení šamanských holí. Na březích jezera se nalézají skalní rytiny s podobnými motivy a navíc s lidskými postavičkami zaměstnanými lovem, harpunováním, lyžováním nebo kopulováním s vysokou zvěří. Symbolika je obecně podobná té ze Skandinávie; vodní ptactvo vedoucí mrtvé duše do záhrobí se objevuje jak na rytinách, tak v hrobech; již samo umístění pohřebiště blízko (uprostřed) vody je pro obě oblasti typické. Oleneostrovskij mogilnik tak byl nejspíš nejen rituálním, ale i shromažďovacím lovecko-sběračským centrem.

Lze tedy říci, že skalní rytiny v obou případech účinkovaly v souladu s bezčasovostí L&S a v protikladu k běžnému (habitual) času, a že ideologické struktury se měnily v čase „longue durée“, jak ukazuje využívání stejných rituálních lokalit po tisíce let. Rytiny sloužily k zamaskování revolučních změn a sociální diferenciaci a jejich význam nepochybně ovlivňoval místní populace i v každodenním životě v běžném čase.

Bude nutno poopravit představu o mesolitu jako egalitářském období, pro odlišnou výbavu jednotlivých hrobů na lokalitě Oleneostrovskij mogilnik, a také začít pátrat po dalších rituálních místech v krajině a metaforických významech materiální kultury namísto označování L&S-ideologie jako „málo vyvinuté“ v porovnání s tou, která později vytváří monumentální architekturu. Je také jisté, že některá místa a některé aktivity lovců-sběračů jsou více rituální než jiné. Nelze však těm více praktickým upírat rituální význam, naopak. Ideologie a kosmologie se každoročně odrážely v praktickém životě (čase) a je třeba je vystopovat v materiální kultuře a v kulturní krajině.

M. Zvelebil používá v pojednávané práci pro osvětlení života pravěkých společností velice nejisté etnologické analogie. S většinou jeho závěrů však lze zřejmě souhlasit. Kromě opuštění pohledu na mesolitické společnosti jako nutně egalitářské bych se přikláněl ještě k přehodnocení názoru, že lovci a sběrači paleolitu a mesolitu žili v bezčasovém světě a v méně komplexních společenstvích než pozdější neolitické populace (viz např. Gamble 1996).

Literatura

- Gamble, C. 1996: *Timewalkers: the prehistory of global colonization*, Cambridge, Massachusetts.
 Zvelebil, M. 2000: The social context of the agricultural transition in Europe. In: Renfrew, C.–Boyle, C. (eds.), *Archaeogenetics: DNA and the population prehistory of Europe*, Cambridge, 57–79.
 Zvelebil, M. 2002: Indo-European dispersals and the agricultural transition in Northern Europe: culture, genes, language. In: Julku, K. (ed.), *The roots of peoples and languages of Northern Eurasia IV*, Oulu, 319–343

Martin Moník

Werner Eck: Augustus a jeho doba. Praha. 2004, 118 str. ISBN 80 – 7021 – 688–3. (Český překlad knihy pořízený V. Drbalem vychází z originálu *Augustus und seine Zeit*. München 1998).

W. Eck podobně jako R. Wolters, P. Kehne, a G. Dobesch patří k předním současným historikům, kteří se zabývají prvním stoletím římského principátu. Kromě problematiky časného principátu věnuje autor svou pozornost rovněž epigrafice a problematice raného křesťanství.

Kniha je rozčleněna do sedmnácti oddílů, včetně výběrového seznamu literatury. V úvodu W. Eck čtenáře seznamuje s hlavním pramenem své práce, jímž jsou Augustem samým napsané *Res gestae divi Augusti* zpravující římský lid o jeho činech i o darech, jež mu byly určeny. Autor hodnotí císařovy poety a hodnosti, které srovnává s „politickou realitou“, jenž jejich udělení nutně musela předcházet. Máme zde na mysli především proskripce, které byly realizovány již za L. C. Sully. V následujících oddílech W. Eck podrobně popisuje jednotlivé dějinné mezníky v Augustově politické dráze, ke kterým průběžně připojuje kritické hodnocení Augustových *Res gestae*. Dočkáme